

μου ἐστιάζεται κυρίως στο ἑλληνικὸ κείμενο τῆς μετάφρασης, ἐνῶ γιὰ τὸ λατινικὸ κείμενο ἀκολουθεῖται (μὲ κάποιες διαφοροποιήσεις) ἡ δευτέρη ἔκδοση τοῦ L. Bieler (1984). Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Μ. Παπαθωμόπουλος γνωρίζει καὶ ἀντιμετωπίζει κριτικὰ καὶ τὴν ἰδιωτικὴ ἔκδοση τοῦ καθηγητῆ Ἀναστασίου Μέγα (Θεσσαλονίκη 1996), μὲ τὴν χειρόγραφη παράδοση τῆς ὁποίας συμφωνεῖ βασικά, ἐνῶ ταυτόχρονα διαφοροποιεῖται σὲ πολλὰ σημεία ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου. Εἰδικότερα, ὁ ἐκδότης τῆς Σειρᾶς τῆς Ἀκαδημίας στηρίζεται στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ἀποκλειστικὰ στὶς γραφές τοῦ ἀρχέτυπου O (= Romanus Angelicus gr. 48: XIV αἰ.), διορθώνοντας ἄλλοτε τὸ κείμενο τῆς editio princeps καὶ ἄλλοτε ἐπιβεβαιώνοντας ὁρισμένες ὑποθέσεις τῶν Weber καὶ Bétant.

Πρόθεση τοῦ Μ. Παπαθωμόπουλου (σελ. LXXII) εἶναι νὰ προβάλει τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ παρουσιάζει τὸ ἑλληνικὸ κείμενο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ λατινικοῦ. Ἡ ἔκδοση καλύπτει ἐπίσης τὰ σχόλια, ποὺ ὁ Πλανούδης περιέλαβε στὴν μετάφρασή του καὶ τὰ ὁποῖα πιθανὸν νὰ εἶχε συναντήσει στὰ λατινικὰ χειρόγραφα τῆς *De Consolatione*. Ὁ τόμος κλείνει μὲ ἓνα Παράρτημα ποὺ περιέχει καὶ ἄλλα παλαιὰ λατινικὰ σχόλια καθὼς καὶ τὴν πραγματεία τοῦ Servatus Lupus γιὰ τὰ μέτρα τοῦ Βοηθίου. Στὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ Παραρτήματος (σσ. 127-132) ἐκδίδεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μαξίμου (=Μανουήλ) Ὁλοβώλου *Πρὸς ὁμήλικας, Διαιρέσεις ἀρίστη περὶ τῶν διαλεκτικῶν Βοετίου Φιλοσόφου Λατίνου* (πρώτη ἔκδοση: M. Treu, στὴν *Byzantinische Zeitschrift*, 5, 1896), ἡ ὁποία ἀπαντᾶται στὴν ἀρχὴ τῆς μετάφρασης τοῦ *De topicis differentiis* τοῦ Βοηθίου ἀπὸ τὸν Ὁλόβωλο καὶ θεωρεῖται σημαντικὴ γιὰ τὴν παράδοση τοῦ κειμένου τῆς *De Consolatione*. Ὁ τόμος ἐννέα συμπληρώνει ἔτσι τὴν σημαντικὴ ἔκδοση τῶν λογικῶν ἔργων τοῦ Βοηθίου ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Δ. Νικήτα στὴν ἴδια Σειρά (*Βυζαντινοὶ Φιλόσοφοι* 5, 1990). Ἰδιαίτερη βοήθεια στὴν μελέτη τοῦ ἔργου προσφέρουν τὰ εὐχρηστα Εὐρετήρια κυρίων ὀνομάτων, λατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν ὀρων (*Index Latinograecitatis*), καθὼς καὶ χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων.

Εὐχρῆς ἔργο εἶναι ἡ νέα κριτικὴ ἔκδοση τοῦ ἔμπειρου φιλολόγου Μ. Παπαθωμόπουλου νὰ προσεχθεῖ ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Φιλοσοφίας ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῶν ἐπιδράσεων στὸν ὑστεροβυζαντινὸ στοχασμό. Ἀναμφισβήτητα, ἡ ἔκδοση τῆς μετάφρασης τοῦ Πλανούδη προσφέρει πολλὰ στὴν γνώση μας γιὰ τὴν λόγια παραγωγὴ στὸ Βυζάντιο καὶ κυρίως γιὰ τὴν λατινομάθεια τῶν βυζαντινῶν, πολὺ περισσότερο, ὅταν στὸν ἐντυπωσιακὰ ἀναπτυσσόμενο σήμερα χώρῳ τῆς Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας ἀπαιτοῦνται, πρῶτιστα, πολλὲς καὶ νέες ἐκδόσεις γιὰ ἀσφαλεῖς ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις ἀγνωστων κειμένων τοῦ ἀνατολικοῦ μεσαίωνα. Αὐτὸν τὸν σκοπὸ ὑπηρετεῖ, μὲ κάθε τρόπο, ἡ Σειρὰ τῶν Βυζαντινῶν Φιλοσόφων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία φθάνει αἰσίως στὸν 10^ο τόμο της μὲ τὴν προσεχὴ ἔκδοση ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἰωάννη Δ. Πολέμη τοῦ ἀνέκδοτου ἔργου τοῦ Θεοφάνους Νικαίας (β' μισό τοῦ 14ου αἰ.) *Ἀπόδειξις ὅτι ἐδύνατο ἐξ αἰδίου γενῆσθαι τὰ ὄντα καὶ ἀνατροπὴ ταύτης*.

Πολυτίμη-Μαρία ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Δημήτρης Κ. ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Βοήθιος, ὁ νοσταλγὸς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἡ «Παρηγορία τῆς Φιλοσοφίας»*, Ἀθήνα, ἐκδ. Νέα Σύνορα, Α.Α. Λιβάνη, 1998, 471 σσ.

Ὁ κ. Βελισσαρόπουλος ἔχει παρουσιάσει πλούσιο ἔργο στὸν τομέα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καί, ἰδιαίτερα, τῆς πλέον ἄτυπης, τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς κινέζικης φιλοσοφίας, μετὰξὺ ἄλλων. Στὸ παρὸν βιβλίο του ἀσχολεῖται μὲ μιὰν ἀκόμη ἄτυπη «περίπτωση», ἐκείνη τοῦ ρωμαίου φιλοσόφου τῆς ἀρχῆς τοῦ Μεσαίωνα, Anicius Manlius Severinus Boethius, τοῦ γνωστοῦ σὲ μᾶς ὡς Βοηθίου (περ. 480 - 524 μ.Χ.). Λέμε «ἄτυπη» περίπτωση, ἐπειδὴ ὁ Βοήθιος ἀνήκει σὲ ἐκείνην τὴν, κοινῶς λεγόμενη, ἐποχὴ τῆς παρακμῆς, τῆς φθιμένης ὡς ἀντι-φιλοσοφικῆς, τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεσαίωνα. Καὶ ὅμως ὁ Βοήθιος εἶναι πρόσωπον κεντρικὸ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, σημαντικότερον πολλῶν ἄλλων ποὺ ἔχουν τὴν τύχη νὰ

αναφέρονται συχνότερα από τους μελετητές. Ὁ Hans von Campenhausen τὸν συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν λατίνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τὸν τελευταῖο τους, μετὰ τὸν ἱερό Αὐγουστίνου, ἂν καὶ τὸ θεολογικὸ τοῦ ἔργου δὲν εἶναι σημαντικότερο τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ σχολιαστικοῦ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐκτιμᾷ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἐκεῖνος ἄσκησε στὴν ἐξέλιξη τῆς μεσαιωνικῆς διανοήσεως. Ὁ Alain de Libera, ἱστορικός τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μεσαίωνος, ἀναφέρεται στὸν Βοήθιο ὡς ἐξῆς: «Βαθὺς μεταφυσικός, ὁ Βοήθιος ἐξέφρασε τίς σημαντικὲς κατευθύνσεις μιᾶς διάκρισης ποὺ στηρίζει ὅλη τὴν ὄντο-θεο-λογικὴ παράδοση, τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὄντος, τὴν ὁποῖαν, στὸ *Sein und Zeit*, ὁ M. Heidegger ἀπέδωσε μὲ τὴν ὀνομασία “ὄντολογικὴ διαφορὰ” (πβ. *La philosophie médiévale*, Paris, 1993, σὲ μετάφραση δικῆς μας)». Ὁ Εὐ. Μουτσόπουλος γράφει γι’ αὐτὸν: «Πνεῦμα ἀνήσυχον, εὐρέθη εἰς ἐπαφὴν τόσον πρὸς τὸν κόσμον τοῦ Βυζαντίου ὅσον καὶ πρὸς τὴν Ρώμην πρὸς τὴν ὁποῖαν καὶ παρέμεινε πιστός, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν εἰς τὸν ἀρειανισμόν προσχώρησιν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώριχου, πρώην προστάτου καί, μετὰ ταῦτα, διώκτου του. Ἐλεύθερος, ὁ Βοήθιος προητοίμαζε τὴν ἐπὶ κλασσικῶν βάσεων ἀναδιοργάνωσιν τῆς παιδείας εἰς τὴν Δύσιν, ἀναδιοργάνωσιν θεμελιωθεῖσαν ἐπὶ προτύπων τῶν ὁποίων δεῖγμα ἀποτελεῖ ἡ περίφημος *Institutio arithmetica*. Ἐγκλειστος, ἐνεθυμεῖτο τὰ στωϊκὰ του ἀναγνώσματα. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν συνέθεσεν τὴν περίφημόν του *Παρηγορίαν* (*Consolatio*), μεῖγμα, ὡς καὶ αἱ *Ἐξομολογήσεις* τοῦ Αὐγουστίνου, ρητορικῆς ἐμφάσεως καὶ εἰλικρινοῦς χριστιανικῆς διαθέσεως» (πβ. *Ἡ σχολαστικὴ διανόησις, καταβολαὶ καὶ διαμόρφωσις*, Ἀθῆναι, 1978, σ. 20).

Ὁ Βοήθιος, ὁ ὁποῖος ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφία στὴν Ἀθήνα (ἴσως καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια) καὶ ποὺ φιλοδοξοῦσε νὰ μεταφράσῃ τὸ σύνολο τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη στὰ λατινικά, δὲν ἦταν διόλου ἓνας ἀπομονωμένος λόγιος καὶ στοχαστής· ὑπῆρξε πρῶτα σύμβουλος καὶ κατόπιν ὑπουργός (*magister officium*) τοῦ ὀστρογότθου αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης Θεοδώριχου ἀπὸ τὸ 510 καὶ μέχρι τὸ 524 ἢ τὸ 525. Κατηγορηθεὶς γιὰ συνωμοσίαν μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς, συνελήφθη, καταδικάστηκε μὲ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορος καί, τελικῶς, θανατώθηκε. Στὴν φυλακὴ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσή του, συνέγραψε ἓνα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς λατινικῆς λογοτεχνίας, τὴν *Παρηγορίαν τῆς Φιλοσοφίας*, σὲ πέντε βιβλία, ὅπου ὁ πεζὸς λόγος (διάλογος) ἐναλλάσσεται μὲ τὴν ποίηση. Τὸ ἔργο ἐκθέτει τίς ἰδέες τοῦ φιλοσόφου σχετικὰ μὲ τὴν Τύχην καὶ τὴν Εὐτυχίαν, μέσα ἀπὸ τὸν διάλογο μεταξὺ τοῦ ἴδιου τοῦ Βοήθιου καὶ τῆς κυρᾶς Φιλοσοφίας. Θυμίζουμε ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ εἶχε μεταφράσῃ στὰ ἑλληνικά ὁ βυζαντινὸς λόγιος Μάξιμος Πλανούδης. Ἡ μετάφραση αὐτὴ κυκλοφορεῖται σὲ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κ. Μ. Παπαθωμόπουλου στὴ σειρὰ τῶν βυζαντινῶν φιλοσόφων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὴν ὁποία διευθύνει ὁ κ. Λίνος Μπενάκης. Στὴν ἴδια σειρὰ βρίσκουμε καὶ τὸ *De topicis differentiis*, τοῦ Βοηθίου, στὴν μετάφραση τῶν βυζαντινῶν Μανουὴλ Ὀλοβώλου καὶ Προχόρου Κυδῶνη, σὲ ἔκδοση τοῦ κ. Δ. Ζ. Νικήτα.

Ὁ κ. Βελισσαρόπουλος δὲν μᾶς δίνει ἐδῶ μόνο τὴν ὥραία του μετάφραση τῆς *Παρηγορίας* πιστὸς στὴν ἀρχὴ τοῦ νὰ ἐκθέτῃ συστήματα στοχασμοῦ ποὺ προσδιορίζουν καὶ προσδιορίζονται ἀπὸ μίαν ἐποχὴ καὶ ἓναν πολιτισμό, συνοδεύει τὸ ἔργο μὲ ἐκτενὴ ἱστορικὴ τῶν γεγονότων καὶ τῶν πολιτιστικῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς εἰσαγωγὴ, μὲ μία περιγραφή τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν τοῦ Βοηθίου, καὶ ἀκόμη μὲ μία παρουσίαση τῶν ἀπόψεων γνωστῶν σύγχρονων σχολιαστῶν (Gigon, Campenhausen, Fumaroli, Jolivet κ.ἄ.) γιὰ τὸν Βοήθιο καὶ τὴν *Παρηγορίαν* του. Τὸ βιβλίο κλείνουν τὰ Παραρτήματα, μὲ θέματα ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας· ἡ βιβλιογραφία· οἱ παραπομπές στίς πηγές· τὸ εὐρετήριον ὀνομάτων· καὶ ἓνας χάρτης τῆς Δ. Εὐρώπης ἐπὶ Θεοδώριχου. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἔργο διαφωτιστικὸ περὶ τοῦ φιλοσόφου καὶ τῆς ἐποχῆς του, τῆς τόσο σημαντικῆς γιὰ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς εὐρωπαϊκῆς διανοήσεως ἀλλὰ καὶ τόσο λίγο γνωστῆς, ποὺ ὁ κ. Βελισσαρόπουλος κατορθώνει νὰ μᾶς καταστήσῃ οἰκειότερη.

Γ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ

